

# Svědectví (nejen) z Londýna. K válečnému exilu Josefa Davida\*

Josef Tomeš – Richard Vašek

## TESTIMONY (NOT ONLY) FROM LONDON. ON THE WARTIME EXILE OF JOSEF DAVID

This article presents a brief political biography of the Czech National Socialist politician and journalist Josef (Jóža) David (1884–1968), a well-known figure in the Czechoslovak foreign resistance during the First and Second World Wars and one of the representatives of the Czechoslovak exile community in Great Britain in 1942–1945. At the same time, the article presents his memoirs, or rather a part thereof, which covers the period 1938–1948 and is currently being prepared for a critical book edition.

### KEYWORDS:

Josef David; Czechoslovak National Socialist Party; anti-Nazi resistance; Czechoslovak exile community; Second World War; February 1948; memoirs

Mezi představitele československého exilu v Londýně za druhé světové války patřil i národně socialistický politik a novinář Josef (Jóža) David, jeden z hlavních organizátorů československých legií v Rusku za první světové války, v meziválečném období dlouholetý poslanec Národního shromáždění a jednatel Československé obce legionářské. Na rozdíl od většiny londýnských exulantů přibyl do Anglie až počátkem roku 1942; předtím působil ve službách zahraničního odboje na Balkáně a Blízkém východě. Jako člen Státní rady a někdejší prominentní „hradní politik“ první republiky se podílel na činnosti londýnského exilového centra, nepatřil však k jeho politickým špičkám. Významnou politickou roli sehrál až v samém závěru války, kdy spolupředstavoval londýnský exil na moskevských jednáních o poválečném charakteru republiky. Jeho politická kariéra pak vyvrcholila v letech 1945–1948, kdy zastával protokolárně druhou nejvýznamnější ústavní funkci předsedy parlamentu. Tři londýnská léta tvoří nepochybně, leč nikoli nejvýznamnější kapitolu Davidovy dlouhé a v zásadě lineární politické dráhy, objímající téměř celou první polovinu českých dějin 20. století.<sup>1</sup>

---

\* Tento článek vznikl v rámci projektu GA ČR *Inscenování politického exilu. Českoslovenští politici v Londýně za druhé světové války* (č. 18-02760S).

1 Souhrnnou informaci o životě a činnosti Josefa Davida najdeme ve všech významných českých naučných slovnících, biografických encyklopediích a souborech, mimo jiné v: *Biografický slovník českých zemí XII*, D–De, Praha 2009, s. 144–145; Milan MYŠKA a kol., *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, sešit 6, Ostrava 1996, s. 30–32; František KOLÁŘ a kol., *Politická elita meziválečného Československa*, Praha 1998, s. 39; Josef TOMEŠ a kol., *Tváře našich parlamentů 1861–2011*, Praha 2012, s. 122–127; Petr ZÍDEK a kol., *Budovatelé státu*, Praha 2018, s. 286–290. O stručnou partiální biografii J. Davida se před časem pokusil ve své seminární práci Rodan SVOBODA, *Josef David: Životopis do roku 1938*, Ústav českých dějin FF UK, Praha 2011 (29 stran).



Josef David se narodil 17. února 1884 v Kylešovicích, českém předměstí Opavy (dnes městská část Opavy), jako nejmladší z pěti dětí krejčího a chalupníka Štěpána Davida. Vyrůstal ve vlasteneckém prostředí české menšiny v opavské části Rakouského Slezska, kde se od raného dětství formovalo jeho národní i sociální cítění. Pod dojmem těchto prožitků se již jako gymnazista nadchl pro program České strany národně sociální, založené roku 1897 V. J. Klofáčem, a v roce 1900 se v ní počal angažovat. Kvůli své politické činnosti byl nakonec vyloučen z českého matičního gymnázia v Opavě a středoškolská studia nedokončil. Ve svých sedmnácti letech, na prahu 20. století, nastoupil dráhu regionálního novináře a politika, pro niž byl dobře disponován svými stylistickými i řečnickými schopnostmi. Do povědomí veřejnosti vstoupil s familiární formou svého křestního jména — *Jóža* nebo *Jožka* — a s ní se nakonec zapsal i do české historie.

Počátky jeho politické kariéry jsou spjaty s rodným krajem: v roce 1901 se podílel na ustavení Dělnické vzdělávací jednoty v Kylešovicích a vzdělávacího spolku Havlíček v Třebovicích (dnes městská část Ostravy), roku 1902 založil v Opavě první organizaci České strany národně sociální ve Slezsku. V letech 1904–1907 působil v Brně jako tajemník moravského zemského výboru národně sociální strany a redaktor jejího časopisu *Pokrok*. V té době se výrazně angažoval v kampani za uzákonění všeobecného volebního práva a za zřízení druhé české univerzity v Brně. Roku 1907 odešel na Mostecko, kde politicky působil mezi zdejším českým obyvatelstvem, založil a redigoval časopisy *Stráž českého severu* a *Naše menšina*, hájící národnostní i sociální práva českých menšin v Podkrušnohoří. Zde se také seznámil s českými anarchisty a jejich vůdcem dr. Bohuslavem Vrbenským, s nímž navázal osobní přátelství. V roce 1911 působil kratší dobu opět v Opavě, kde zakládal stranický časopis *Slezské slovo*. V letech 1912–1914 byl šéfredaktorem národně sociálního týdeníku *Obrana lidu* a tajemníkem národně sociální strany v Mladé Boleslavi.

Po vypuknutí první světové války v létě 1914 narukoval jako voják do rakousko-uherské armády a v květnu 1915 na haličské frontě přeběhl na ruskou stranu. Necelé dva roky pak strávil v zajateckých táborech ve Skobelevu (dnes Fergana) v Uzbekistánu a v Nižním Tagilu na Urale, kde podnítil vytváření organizací českých zajatců podle jejich stranické příslušnosti. Jako představitel národně sociálního směru byl na jaře 1917 povolán do Kyjeva a stal se členem sboru spolupracovníků, delegovaných ze zajateckých výborů ke Svazu česko-slovenských spolků na Rusi. V květnu 1917 byl zvolen členem Odbočky Národní rady československé na Rusi a v září 1917 předsedou její zajatecké komise. V červenci 1917 byl zařazen do československého vojska (legií) v Rusku, kam se přihlásil již v srpnu 1916, nadále však působil v politických složkách odboje. Spolupracoval s T. G. Masarykem, působícím v té době v Rusku a stojícím v čele Odbočky; v jeho intencích začal na podzim 1917 vystupovat proti zakládání samostatných politických organizací v řadách českých a slovenských zajatců a legionářů a hájil jednotu československého odboje v Rusku. V době bolševické revoluce patřil ke kyjevskému vedení Odbočky Národní rady československé a byl redaktorem *Československého deníku*. Po evakuaci legií z Ukrajiny zastupoval spolu s Bohdanem Pavlů a Františkem Richterem Odbočku Národní rady československé v Čeljabinsku, od května 1918 byl členem Prozatímního výkonného výboru (dočasně nejvyššího orgánu československého odboje v Rusku). Na revolučním sjezdu vojska



v Omsku v srpnu 1918 byl zvolen do redukované Odbočky Národní rady československé a stal se předsedou její náborové komise. Od léta 1918 podporoval politiku neintervence a neutrality legií v Rusku, po vzniku ČSR vyhlásil za jejich cíl návrat do vlasti. V prosinci 1918 byl M. R. Štefánikem vyslán s delegací legií do vlasti, kam loď přes Japonsko a kolem Asie dospěl v březnu 1919. Ale již v červnu 1919 odjel s vládním poselstvem, vedeným F. V. Krejčím, zpátky na Sibiř, kde potom několik měsíců zastupoval politického plnomocníka Václava Girsu a usiloval o rychlý návrat legionářů domů. V květnu 1920 se přes USA vrátil definitivně do vlasti a v srpnu téhož roku byl v hodnosti kapitána demobilizován.

Po návratu nejprve převzal redakci legionářského týdeníku *Přerod*. V květnu 1921 se stal výkonným tajemníkem Československé obce legionářské, největší organizace hájící zájmy bývalých legionářů a představující významnou oporu politické skupiny „Hradu“. Zároveň byl v červnu 1921 kooptován jako jeden ze čtyř legionářských poslanců do Národního shromáždění, a to v národně socialistickém poslaneckém klubu. V parlamentních volbách roku 1925, 1929 a 1935 byl znovu zvolen poslancem, nyní již za národně socialistickou stranu, ve volebním kraji mladoboleslavském. V poslanecké sněmovně se vedle legionářských záležitostí věnoval především otázkám armády a brannosti; v letech 1921–1939 byl nepřetržitě členem a 1929–1939 předsedou jejího branného výboru, kromě toho v jednotlivých volebních obdobích zasedal i v dalších sněmovních výborech.

Posléze si vytvořil i rodinné zázemí. Dne 22. dubna 1924 se oženil s Marií Fürstovou, shodou okolností dcerou ředitele opavského gymnázia, jenž ho svého času vyloučil za politickou činnost ze studia. V únoru 1925 se mu narodil syn Milan.

Davidova politická činnost se vystupňovala v době zápasu na obranu republiky ve druhé polovině třicátých let. V roce 1938 patřil ke skupině poslanců vládních stran kriticky vystupujících proti oficiální politice ústupků Sudetoněmecké straně a appeasementu západních mocností a v září 1938 spolu s komunisty organizujících hnutí proti kapitulaci před nacistickým Německem. Dne 22. září 1938 se stal členem Výboru na obranu republiky a s jeho delegací opakovaně intervenoval u prezidenta Beneše, naposledy 30. září 1938, proti přijetí mnichovského diktátu (z tohoto setkání pořídil později často citovaný zápis). Tehdy se asi poprvé a naposledy zásadně postavil proti stanovisku prezidenta Beneše a důrazně protestoval proti kapitulaci: „Pane presidente, byli jsme často ve strašné situaci za hranicemi a pomohli jsme si. President Osvoboditel nás učil, že je lepší smrt než otroctví. Lid nechápe, že jsme bez boje vydali část svého území. Prosím, pane presidente, jak je to s Těšínskem? Prý je dobrovolně nabídnuto Polsku. To by byla nová rána. Kdyby tam byl plebiscit, tak bychom to vyhráli.“<sup>2</sup>

Posléze však přehodnotil svůj původně odmítavý postoj k Benešovu přijetí mnichovského diktátu a ve svých pamětech z konce padesátých let konstatoval: „Byl jsem mezi poslanci, kteří navštívili prezidenta Beneše v kritických zářijových dnech roku

2 Archiv Národního muzea, fond Josef David, karton 7, Vzpomínky na deset let po Mnichovu, rkp., s. 3. Jde o druhou část rozsáhlých pamětí J. Davida, o nichž je podrobněji pojednáno ve druhé části tohoto článku (dále citováno jen jako J. DAVID, *Vzpomínky na deset let po Mnichovu*).



1938 a žádali, aby mnichovské podmínky nebyly přijaty. Později jsem se přesvědčil, že přijetí jich v té době bylo jediné možné. Republika byla ušetřena hrůz a zpusťování, jimiž bylo postiženo Polsko, které vstoupilo do války za souhlasu a pomoci západních spojenců.“<sup>3</sup>

Rozdílný postoj k mnichovské kapitulaci a hluboké trauma, které tehdy utrpěl, nezatížilo jeho vztah k prezidentu Benešovi žádnými resentimenty. Na počátku německé okupace se podílel na formování domácího odboje, přičemž od konce března 1939 žil v poloilegalitě. Od dubna do srpna 1939 rozvinul společně s někdejšími národně demokratickým poslancem Vlastimilem Klímou, s nímž se sblížil ve výše vzpomenuté skupině opozičních poslanců vládních stran a ve Výboru na obranu republiky, solitérní zpravodajskou akci: od svých přátel v armádních kruzích získával cenné vojensko-strategické informace z protektorátu a předával je Klímovi, jenž je pak prostřednictvím dr. Emila Schneebergera<sup>4</sup> dodával svým důvěrníkům ve Francii a přes ně francouzskému generálnímu štábu. Na počátku září téhož roku jen náhodou unikl zatčení a deportaci do koncentračního tábora, stáhl se do úplné ilegality a konečně v říjnu 1939 odešel přes Slovensko a Maďarsko do Jugoslávie, zanechávaje ve vlasti manželku a čtrnáctiletého syna. Od konce roku 1939 do dubna 1941 působil v Bělehradě, kde se svými spolupracovníky vybudoval a řídil exozituru zahraničního odboje a zpravodajskou centrálu, zajišťující spojení mezi protektorátem a svobodným zahraničím. Od dubna do listopadu 1941 pobýval v Jeruzalémě, kde navázal kontakty s velením československé vojenské jednotky na Blízkém východě. Počátkem prosince 1941 odjel z Egypta lodí kolem celé Afriky do Anglie.

Dne 5. února 1942 přibyl do Londýna<sup>5</sup> a hned následujícího dne byl přijat prezidentem Benešem, jenž ho uvítal s pro sebe neobvyklým dojetím a srdečností a více než dvě hodiny s ním rozmlouval. 7. února pak promluvil v britském rozhlase k domovu. Záhy se zapojil do činnosti Státní rady československé, poradního sboru exilové vlády a jakési substituce parlamentu v rámci exilového státního zřízení ČSR, jejímž členem *per rollam* byl už od roku 1940. Stal se členem a posléze předsedou jejího branného výboru, účastnil se debat v plénu a pronesl zde několik zásadních projevů, například 8. dubna 1942 o československo-polských vztazích. „Promluvil jsem k této věci jako slezský rodák,“ vzpomíná ve svých pamětech. „Zdůraznil jsem, že musíme hledat cesty k dorozumění, ale že podmínka dalšího jednání a příštího bratrského soužití je jasná a nedvojsmyslné stanovisko v otázce hranic. Předmnichovské Těšínsko musí zůstat součástí Československé republiky. Zde není možný žádný kompromis.“<sup>6</sup>

3 Tamtéž, s. 469–471.

4 Emil Schneeberger (1900–1942), český právník, advokát v Praze, provozoval kancelář ve Školské ulici č. 10. Po německé okupaci Čech a Moravy v březnu 1939 se zapojil do odboje, na jaře 1940 byl zatčen gestapem a vězněn v Praze na Pankráci a v Berlíně-Plötzensee, kde byl 8. 7. 1942 popraven. K Schneebergerově činnosti viz blíže Vlastimil KLÍMA, *Druhý odboj (1939–1945)*. *Svědectví a úvahy*, edd. Josef Tomeš — Robert Kvaček a kol., Praha 2017.

5 O Davidově působení v londýnském exilu od února 1942 do března 1945 viz podrobně J. DAVID, *Vzpomínky na deset let po Mnichovu*, kap. „V Londýně“, s. 157–306.

6 Tamtéž, s. 177.



Když se 3. března 1942 ustavil v Londýně Svaz československých legionářů v exilu, byl David jednomyslně zvolen jeho předsedou. O měsíc později, 2. dubna 1942, stanul v čele Klubu československo-britského přátelství (Czechoslovak-British Friendship Club), početně největší československé organizace ve Velké Británii, jež pořádala přednášky, semináře, různé společenské a kulturní akce a vydávala propagační publikace v intencích československého zahraničního odboje.<sup>7</sup> Na různých fórech pronášel projevy a přednášky a přispíval do exilových periodik. Tuto svou činnost dále rozšířil, když se v únoru 1943 stal předsedou Československého výboru pro slovanskou vzájemnost, který měl působit ke sblížení jednotlivých slovanských národů v osvobozenéckém boji a informovat o jejich životě, dějinách, kultuře a politických snahách. Zde mohl navázat na své staré nadšení pro slovanskou spolupráci. V rámci přednáškových cyklů, pořádaných výborem, pronesl 1. listopadu 1944 přednášku o historii a současném údělu nejmenšího a nejutiskovanějšího slovanského národa, Lužických Srbů, jimž věnoval pozornost od roku 1910; přednáška byla vydána tiskem jako samostatná publikace nejprve ještě roku 1944 v Anglii, později v roce 1946 ve vlasti nákladem Společnosti přátel Lužice.<sup>8</sup> V politickém zákulisí tehdy uvažoval i o možnosti poválečného připojení Lužice k Československu.

Někteří čeští politici, působící za druhé světové války v Londýně, vytýkali Davidovi jeho levicovou a prosovětskou orientaci. Ta ovšem v zásadě navazovala na jeho předválečné postoje (vzpomeňme jeho nadšení po návratu z návštěvy Sovětského svazu na jaře 1938), pouze byla umocněna slovanským akcentem v sovětské státní politice a ideologii po vypuknutí německo-sovětského válečného konfliktu. Situaci vcelku výstižně charakterizoval L. K. Feierabend ve svých pamětech: „V Sovětském svazu viděl [David] velkou slovanskou říši a při svém hejslovanství přehlédl komunismus. Všeslovanský svaz, který Gruzíнец Stalin chytře založil hned po začátku války, byl pro Davida a mnoho jiných účinným vnadidlem. Všeslovanská trikolora lákala a mám dojem, že i prezident Beneš se dal klamat sovětským panslavismem.“<sup>9</sup>

Na československé politické scéně v Londýně nehrál David významnější roli. Ostatně sám byl znechucen spory a konflikty uvnitř exilové reprezentace a držel si od nich odstup. Přesto byl zařazen do tříčlenné národně socialistické delegace, jež se v březnu 1945 zúčastnila moskevských jednání mezi zástupci londýnského centra zahraničního odboje a reprezentací KSČ o podobě poválečného československého státu.<sup>10</sup> Při těchto napjatých a místy dramatických diskusích se stejně jako další demo-

7 Šlo ovšem o organizaci výrazně levicové orientace. Její tajemník, komunista Eugen Löbl, ji obratně využíval pro propagaci politiky KSČ coby vlastenecké a státotvorné síly a významné složky odboje. Dařilo se mu získávat pro klub mnohé osobnosti československého exilu z nekomunistických (většinou demokraticko-socialistických) řad; sám Josef David byl považován za jeho jedinečnou akvizici. Srov. Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky II*, Brno 1994, s. 148.

8 Josef DAVID, *Lužičtí Srbové*, Londýn 1944; druhé vydání, Praha 1946. O Davidově vztahu k Lužickým Srbům viz souhrnně: Petr KALETA, *Spominanje na Josefa Davida*, *Rozhľad. Serbski kulturny časopis* 55, 2005, s. 295–298.

9 L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky II*, s. 148.

10 J. DAVID, *Vzpomínky na deset let po Mnichovu*, kap. „V Moskvě“, s. 307–323.



kratičtí politici z Londýna ocitl v defenzivě a nakonec byl nucen víceméně akceptovat komunisty připravený koncept nového politického uspořádání republiky, s nímž se ovšem na rozdíl od většiny svých demokratických kolegů vzhledem ke svým politickým stanoviskům více ztotožňoval.<sup>11</sup>

Teprve po návratu do vlasti se dozvěděl, že jeho manželka v roce 1941 náhle zemřela. Čekal ho syn Milan, jenž se uprostřed války neúspěšně pokusil odejít za otcem do exilu, dvakrát se ocitl v nacistickém vězení, ale nakonec vše šťastně přežil. Od dubna do října 1945 byl Józsa David náměstkem předsedy vlády v první vládě Národní fronty, stal se místopředsedou Československé strany národně socialistické a předsedou Československé obce legionářské. Dne 28. října 1945 byl zvolen předsedou Prozatímního národního shromáždění a v této funkci vzápětí předsedal slavnostní schůzi sněmovny, jež potvrdila ve funkci prezidenta Edvarda Beneše. V čele parlamentu se osvědčil jako výrazná osobnost, preferující národní a státní zájmy před zájmy stranickými, a získal si všeobecný respekt napříč politickým spektrem. Ve volbách v květnu 1946 byl zvolen poslancem Ústavodárného shromáždění a svou stranou byl navržen na funkci jeho předsedy, avšak komunisté v první volbě nečekaně postavili kandidaturu Antonína Zápotockého, jenž byl pak s podporou Československé sociální demokracie zvolen. Tímto krokem, který nebyl namířen osobně proti Davidovi, chtěli komunisté pravděpodobně docílit, aby následující prezidentskou volbu řídil komunist a prezident Beneš skládal slib do jeho rukou, a zároveň donutit národní socialisty, aby ustoupili od požadavku pěti křesel v nové vládě, na něž měli podle výsledku voleb nárok. Když se po prezidentské volbě národně socialistická strana spokojila se čtyřmi ministerskými křesly výměnou za předsednictví parlamentu, byl David ve druhé volbě, uskutečněné 18. července 1946, zvolen předsedou Ústavodárného národního shromáždění i hlasy komunistů.

V politických zápasech let 1945–1948 usiloval Józsa David o konsenzuální postup všech politických stran na bázi demokraticky chápané Národní fronty. Ve vlastní straně reprezentoval levicové křídlo, navazující na tradice původního národně socialistického hnutí, přitom byl plně loajální k předsedovi strany Petru Zenklovi a dalším členům stranického vedení, a to nakonec i v otázce demise členů vlády v únoru 1948, k níž osobně zaujal skeptický postoj. Především zůstával zastáncem politické linie prezidenta Beneše. Během únorových událostí 1948 byl ve funkci předsedy parlamentu izolován komunistickými místopředsedy a dalšími činiteli, kteří zákulisními manévry s využitím procedurálních klíčků znemožnili svolání parlamentu a jeho aktivní roli při řešení únorové krize. Po završení komunistického převratu sice spolupodepsal prohlášení akčního výboru „obrozené“ Československé strany socialistické a účastnil se dvou jeho schůzí, od Šlechtova vedení strany si však zachoval kritický odstup, posléze se s ním zcela rozešel a odmítl nabízené vedoucí stranické funkce.

Po dohodě s prezidentem Benešem zůstal do konce volebního období v čele Ústavodárného národního shromáždění. Podobně jako prezident, pronesl David po únorových událostech na veřejnosti jediný projev, a to na oslavách 600. výročí založení

11 K Davidově roli na moskevských jednáních srov. nedávno vydaná svědectví: Pavel HORÁK — Vilém PREČAN (ed.), *Únor 1948 očima poražených. Záznam diskusí exilových politiků z let 1949–1950*, Praha 2018, s. 54–58 a 61.



Karlovy univerzity 6. dubna 1948 ve Vladislavském sále. Jeho vystoupení — podobně jako řeč prezidentova — deklarovalo svobodomyšlnou tradici pražské univerzity: „Jménem Ústavodárného národního shromáždění pozdravuji 600. výročí založení slavné Karlovy university. Zásady dané jí do vínku při jejím založení, zásady, jimiž řídila své osudy celých slavných 600 let, zásady svobodného vědeckého bádání a svobody přesvědčení, buďtež i v budoucnosti jejím nedotknutelným posláním! Její minulost se honosí nejslavnějšími jmény historie našeho národa — jménem Mistra Jana Husi a Tomáše Garrigue Masaryka. Necht' tito duchovní velikáni našeho lidu najdou i v budoucnosti důstojné následníky.“<sup>12</sup>

Na půdě parlamentu pak slavnostní řečí uvedl schůzi, na níž byla 9. května 1948 přijata nová ústava. Projev vyzněl jako obhajoba demokracie a humanity v masarykovském duchu a skrytá polemika s nově nastoleným režimem: „Přijímáme-li dnes novou ústavu a loučíme-li se s ústavou starou, spojenou s kusem pohnuté, ale často i radostné národní a státní minulosti, nelze nepřipomenout, že naše první ústava z roku 1920 to byla, která nám umožnila plynulý a bezotrěsný vývoj k dnešní době. Dosavadní ústava byla výtvorem tehdejší doby. Prýštila z tehdy dané politické skutečnosti a byla prodchnuta tehdy, právě tak jako dnes po 28 letech je prodchnuta druhá ústava, touhou po spravedlivém společenském řádu. [...] Dát lidu dobré zákony je věcí zajisté obtížnou. Nepoměrně obtížnější je však úkol, čekající vlády tohoto lidu, které budou dnes schvalované zákony provádět a plnit. Ústava jest pouze podkladem a směrnicí pro náš budoucí život, je jen formou. Z ní musí prýštit nový obsah, nový duch naší demokracie. Proto mi nezbyvá, než abych přál vám jako zástupce našeho lidu a abych přál vroucně i našemu lidu, aby toto ústavní dílo bylo naplněno životem a prací, prodchnuto láskou, úctou člověka k člověku, svorností a snášenlivostí. A aby i do našeho nového, dnes začínajícího života politického, hospodářského, kulturního a sociálního byl vnesen velký mravní odkaz našich dějin, zhuštěný v odkazu Komenského, Hviezdoslava a Masaryka — ideál lidskosti. V tom je všecek socialismus, v tom je také lepší zítřek československého lidu, naší drahé Československé republiky!“<sup>13</sup>

V květnových volbách 1948 odmítl kandidovat, ač byl k tomu vyzván jak vedením Československé strany socialistické, tak představiteli KSČ (osobně přemlouván Alexejem Čepičkou a Marií Švermovou), a v červnu 1948 odešel z politického a veřejného života. Po letech si ve svých pamětech povzdychl: „Moje předsednická funkce končila. Masarykovská demokracie odumírala, Národní fronta, která znamenala pět samostatných politických stran, byla pohřbena, denně bylo možno se přesvědčit, že svobody zaručené ústavou zůstávají pouze na papíře. Vše to jsem těžce nesl.“<sup>14</sup>

V létě 1948 opakovaně navštívil Edvarda Beneše v Sezimově Ústí po jeho abdikaci na prezidentský úřad. O průběhu svých návštěv podal posléze cenné svědectví ve svých pamětech. Zaznamenal prezidentovu radost nad manifestačním holdem, kterého se mu dostalo od účastníků XI. všesokolského sletu, jeho vůli vzdorovat chorobě alespoň tak dlouho, než dopíše celé své paměti, ale i smutek z postavení, v němž se ocitl: „Emigrace není nic radostného, ale šel bych znovu, kdybych mohl; žít v nesvobodě

12 J. DAVID, *Vzpomínky na deset let po Mnichovu*, s. 437.

13 Tamtéž, s. 438–440.

14 Tamtéž, s. 442.



je hrozné. Nemohu odejít, jsem nemocen, a myslím, že by mne nepustili. Osud je ke mně nemilosrdný, tak jsem si své stáří nepředstavoval.“<sup>15</sup> A potom rekonstruoval obsah politických rozhovorů, které spolu vedli a jež se stále vracely k nedávné minulosti: „Prezident si stěžoval na Stalina, který slíbil, že Sovětský svaz se nebude nikdy vměšovat do našich vnitřních poměrů, a také na Gottwalda a naše komunisty, že nedodrželí slibů, že nijak nebude postupováno proti příslušníkům nekomunistických stran. Často se přitom rozčílil a nazýval je bandou lhářů a podvodníků. Při mé poslední návštěvě se rozhovořil, že ví, že bude mnohými odsuzován pro svůj postup v únorových dnech, ale obával se občanské války a příliš důvěřoval komunistickým slibům. Věřil jsem Stalinovi a našim komunistům, to je moje vina, pravil, ale Stalinovi věřili také Churchill a Roosevelt, kteří nás dali do sovětské sféry v Jaltě a Teheráně!“<sup>16</sup>

Po svém odchodu do ústraní žil Józsa David střídavě ve svém pražském bytě v Kamenické ulici na Letné a na své chalupě v Rokytnici nad Jizerou, v prvních letech soustavně sledován Státní bezpečností. Nadále, až do konce svého života, udržoval styky s paní Hanou Benešovou, stejně jako s řadou svých přátel z kulturních kruhů, například s básníkem Jaroslavem Seifertem nebo s divadelním kritikem Josefem Trägerem. Postupně napsal rozsáhlé memoáry, v nichž zachytil půlstoletí své politické činnosti a bez autocenzury se kriticky vyrovnal s událostmi roku 1948 i s komunistickým režimem padesátých a raně šedesátých let.

Zemřel v rozpuku tzv. pražského jara, 21. dubna 1968, a jeho legionářský pohřeb ve strašnickém krematoriu 26. dubna i nekrology v tisku manifestovaly tehdejší úsilí o renesanci masarykovské tradice a samostatné pozice národně socialistické strany.<sup>17</sup>

Davidův jediný syn, JUDr. Milan David (1925–2012), působil od konce padesátých let v advokacii; v letech 1968–1969 byl soudcem rehabilitačního senátu Městského soudu v Praze, 1969–1975 vedoucím právního odboru Kanceláře prezidenta republiky (Ludvíka Svobody). Snacha, docentka MUDr. Jaroslava Moserová (1930–2006), plastická chirurgka, specializující se na léčbu popálenin, překladatelka, spisovatelka a výtvarnice, se po listopadu 1989 účastnila politického života: v roce 1990 byla místopředsdkyní České národní rady, v letech 1991–1993 československou, posléze českou velvyslankyní v Austrálii a na Novém Zélandu, 1996–2004 senátorkou, 1996–1998 místopředsdkyní Senátu Parlamentu České republiky, 1999–2001 prezidentkou Generální konference UNESCO a v lednu 2003 kandidovala jako první žena v české historii na úřad prezidenta republiky.

Paměti Josefa Davida tvoří rozsáhlý celek, zahrnující období od posledních let rakouské monarchie a první světovou válku až po padesátá léta 20. století. Z tohoto

<sup>15</sup> Tamtéž, s. 457.

<sup>16</sup> Tamtéž, s. 464. Srov. též jinde zaznamenaný Benešův výrok: „Já jsem nevěřil, že by čeští lidé, i když jsou komunisty, byli schopni nějakých posedlostí.“ Tamtéž, s. 457.

<sup>17</sup> Srov. Josef LINEK, *Jožka David*, Svobodné slovo, 23. 4. 1968, s. 1 a 4; *Věřil jsem v poctivou politiku. Z pamětí Jožky Davida*, Svobodné slovo, 25. 4. 1968, s. 6; V. F. [Viktor FICEK], *Josef David (1884–1968)*, Slezský sborník 66, 1968, s. 413–414. Pohřbu se vedle početných legionářů účastnila i oficiální delegace Čs. strany socialistické vedená jejím (krátce předtím nově zvoleným) místopředsedou prof. Karlem Löblem; hlavní smuteční projev pronesl Davidův osobní přítel, literární a divadelní kritik dr. Josef Träger, za rodné Slezsko se rozloučil dr. František Vincker.





celku jsme se zaměřili na část (v rukopise přes 500 stránek), která se vztahuje primárně k válečnému exilu z let 1939–1945, který David prožil z větší části v Londýně. Tento díl však zachycuje zajímavě i poválečné období, zvláště rok 1948, a končí reflexí padesátých let v Československu. Rukopis byl dokončen nejspíše někdy ve druhé polovině padesátých let, protože autor ještě popisuje majáles v roce 1956 a následné události.<sup>18</sup>

Text lze rozdělit na několik částí, logicky na sebe navazujících: I. konec samostatného Československa v roce 1938 a krátké období tzv. druhé republiky, útěk z protektorátu do Jugoslávie na podzim 1939 a pobyt na Balkáně, odjezd do Palestiny na jaře 1941 a konečně cesta z Palestiny kolem Afriky do Velké Británie, kam Josef David dorazil v únoru 1942; II. pobyt v Londýně v letech 1942–1945 včetně Davidovy účasti na rozhovorech politické reprezentace v Moskvě v březnu 1945; III. poválečné období 1945–1948 spolu se stručným popisem událostí zhruba do poloviny padesátých let v Československu.

Každá z uvedených částí má svoji kvalitu, byť úroveň textu je nevyrovnaná a poněkud kolísá. Zajímavé pasáže se střídají s popisy úředních jednání nebo přehledem společenských událostí, kterých se David účastnil. Autor také s oblibou cituje dlouhé pasáže z projevů nebo novinových článků, většinou však ne zcela přesně, což přináší potřebu texty mnohdy složitě ověřovat v originálech.

Memoáry začínají velmi efektně, totiž zápisem Josefa Davida z jednání skupiny poslanců odmítajících kapitulaci u prezidenta Edvarda Beneše 30. září 1938 odpoledne, tedy již po přijetí mnichovské dohody. Autentický text věrně navozuje tehdejší zoufalou situaci umocněnou úvahami účastníků porady, zda bylo v těchto osudových chvílích české a československé historie rozhodnuto správně a jaké budou důsledky tohoto rozhodnutí. Následné období tzv. druhé republiky i s její negací předchozí demokratické éry a vznikem nového politického režimu, jakožto i první měsíce protektorátu Čechy a Morava popisuje David především na základě svých osobních zážitků. Po několika varováních (například od redaktora J. Hajšmana nebo generála J. Bílého) se koncem srpna 1939 rozhodl k odchodu do ilegality a v říjnu se mu podařilo odejít přes Slovensko a Maďarsko do Jugoslávie. Tamní prostředí Josef David dobře znal ještě z předválečných dob, měl zde řadu kontaktů a dokázal se dobře orientovat. V květnu 1940 odjel na krátkou dobu do Paříže a vrátil se včas zpátky, jen několik dní před pádem Francie. Podobně mu přálo štěstí, když se mu podařilo opustit Jugoslávii v březnu 1941, krátce před německým vpádem.

Přes Řecko a Turecko se dostal do Palestiny, kde zůstal téměř do konce roku 1941. Právě pobyt v Palestině patří mezi nejzajímavější pasáže celého textu. Josef David v té době podnikl několik delších cest po této zemi a dokázal poutavě přiblížit tamní krajinu i dynamicky se vyvíjející společnost, do níž se výrazným způsobem zapojili i bývalí českoslovenští občané, kteří do Palestiny odešli před válkou jako sionisté. Také jeho svědectví o počátcích československého diplomatického a vojenského odboje na Balkáně a na Blízkém východě v tomto období patří k přínosům těchto

<sup>18</sup> Tuto část Davidových memoárů nyní aktuálně připravujeme ke kritickému vydání v rámci projektu Grantové agentury ČR *Inscenování politického exilu*, edice by měla vyjít v roce 2020.



memoáru.<sup>19</sup> Josef David opustil Palestinu v listopadu 1941 a lodí se kolem Afriky (Egypt, Keňa, Jihoafrická unie) dostal počátkem února 1942 na britskou půdu.

Pobyt ve Velké Británii patří mezi stěžejní části textu. Londýn se stal po pádu Francie v červnu 1940 centrem československého odboje a Josef David strávil v britské metropoli celé tři roky svého válečného exilu. Ačkoliv se do Anglie dostal až počátkem roku 1942, věnuje v úvodu londýnské kapitoly poměrně rozsáhlý prostor jak letecké bitvě o Británii a zapojení československých letců do ní, tak i hrůzám leteckých náletů na Londýn z let 1940 a 1941. Jako člen Státní rady, jejímž členem byl formálně už od roku 1940, se David účastnil mnoha politických jednání. V té souvislosti si pochopitelně všiml i politického rozvrstvení a vůbec aktuálního stavu londýnského exilu, jak se mu jevil. Ve svém líčení se nevyhýbá ani osobním animozitám a rozporům, které mezi jednotlivými exilovými skupinami panovaly. Sleduje jak činnost levice (sociální demokraté a komunisté), tak i působení opozice vůči Benešovu politickému vedení převážně z řad pravicově orientovaných politiků (M. Hodža, Š. Osuský, F. Schwarz, K. Locher, J. Malík a další). Jako socialista věnoval David vcelku pochopitelně poněkud větší prostor stavu levicového politického spektra a zvláště pak spolupráci s komunisty, ke které ve větší míře došlo až po napadení Sovětského svazu Německem v červnu 1941.

V souvislosti s vývojem války a vzestupem mocenské pozice Sovětského svazu po prvních velkých porážkách německých vojsk na východní frontě si Josef David též podrobněji všimá vývoje mezinárodních vztahů v letech 1943–1945. V textu se s různou intenzitou objevují témata národnostní politiky, vztahu Čechů a Slováků, stejně jako otázka postavení Podkarpatské Rusi nebo Němců v ČSR po válce. Zásadním se stával také problém poválečného mezinárodněpolitického ukotvení republiky, tedy na jedné straně orientace na západní velmoci (především Velkou Británii a USA) a na druhé straně na stále dominantnější Sovětský svaz. V té souvislosti je stručně sledováno i ztroskotání plánu československo-polské konfederace nebo geneze československo-sovětské dohody z prosince 1943.

Stranou Davidovy pozornosti ovšem nezůstává ani běžný život ve válečné Anglii, zvláště pak v Londýně. Na základě vlastních zkušeností přibližuje hrůzy náletů na Londýn v roce 1944, především hromadné nasazení „létajících bomb“, tedy raket V 1 a V 2. Zachycuje také několik situací, kdy jen shodou okolností unikl smrti,<sup>20</sup> jakož i obdivuhodnou morálku londýnského obyvatelstva, s níž

<sup>19</sup> David například popisuje své styky s Vojtěchem Vrňatou (krycí jméno Dlouhý), který jezdil jako zástupce přepravní společnosti pravidelně na Balkán a pro československý odboj pracoval jako kurýr, stejně jako dramatické okolnosti, které vedly k Vrňatovu prozrazení a zatčení gestapem v Praze na počátku roku 1941.

<sup>20</sup> „Za bombardování jsem mnohdy hodinu prožil v podzemní dráze. Dvakrát jsem jen náhodou ušel smrti. Sedal jsem do autobusu jedoucího do Putney; před nastoupením mne zastavil známý Čechoslovák a dal se se mnou do rozhovoru. Za několik minut byl hlášen nálet, utekli jsme oba do podzemní dráhy. Autobus, kterým jsem chtěl odejet, byl zasažen za mostem v Putney a téměř všichni v něm jedoucí byli zabiti. Podruhé jsem ušel smrti při srážce autobusu. Měl jsem ve zvyku sedat do autobusu dopředu, abych se mohl dívat na ulici. Poněvadž ale přední sedadla byla obsazena, zůstal jsem úplně vzadu. Byla mlha, náš



snášelo německé nálety. Podobně sleduje i kulturní a společenský život československých emigrantů v Londýně, tedy zvláště rozmanité kulturní akce propagující československou vědu a umění, například pořádání večerů s českou hudbou nebo inscenaci Smetanovy opery *Prodaná nevěsta* v jednom z londýnských divadel v roce 1943. Většiny těchto akcí se Josef David také sám účastnil. Poměrně značný prostor je také věnován hnutí Lidice budou žít (Lidice shall live), které vzniklo v Anglii jako odezva na vyhlazení obce Lidice nacisty v létě 1942. Jako předseda Slovanského výboru v Londýně se David také výrazně angažoval v akcích propagujících sblížení se Sovětským svazem a obecně prohlubujících všestrannou spolupráci slovanských národů po válce, o jejíž možnosti a nutnosti byl přesvědčen.

Tato stěžejní kapitola z Davidova londýnského pobytu je však také dosti zatížena častými citacemi z nejrůznějších projevů a novinových článků, což někdy zbytečně tříští text a rozměňuje autorův výklad.

Velice zajímavou a poměrně kompaktní část pak představuje období let 1945–1948, v němž Josef David zastával důležité ústavní funkce a výrazně se podílel na práci obnoveného parlamentu (byl postupně náměstkem předsedy vlády, předsedou Prozatímního národního shromáždění a poté i předsedou Ústavodárného národního shromáždění). David dění sleduje na základě vlastních zážitků, podává charakteristiku významných osobností, komentuje jejich povahové vlastnosti a postoje. Věnuje se také vnitřnímu vývoji v obnovené národně socialistické straně, jíž byl místopředsedou, a přibližuje spolupráci stran v rámci Národní fronty. Přínosný je také jeho popis únorových událostí roku 1948, kterému věnuje značný prostor. Zachycuje různá politická jednání a přibližuje chování některých osobností v krizových dnech (například Z. Fierlingera, generála L. Svobody<sup>21</sup> nebo V. Šrobára<sup>22</sup>) a snaží se vyrovnat i s nepromyšleným, a tudíž také neúspěšným postupem nekomunistických stran, zvláště pak vedení jeho národně socialistické strany.

V závěru memoárů přibližuje Josef David své osudy po únorovém převratu a po odchodu z politického života po květnových volbách 1948, byť dostal několik nabídek, aby se zapojil do budování nového režimu. Stručně zachycuje i další vývoj v Československu zhruba do poloviny padesátých let, včetně perzekuce nepohodlných osob ze strany nového režimu a inscenovaných politických procesů. Byť byl celý život socialistou — anebo právě proto — komunistickou diktaturu s její pokroucenou interpretací socialismu Josef David zásadně odmítal. Přesvědčeným socialistou však zůstal

---

autobus se srazil s autobusem přijíždějícím z protivné strany; několik osob sedících ve předu bylo zabito a raněno. Měl jsem opravdové štěstí.“ J. DAVID, *Vzpomínky na deset let po Mnichovu*, s. 251.

- 21 K působení Ludvíka Svobody, tehdejšího ministra národní obrany, byl David velmi kritický. Například jeho účast na schůzi společenských organizací v Obecním domě v Praze 23. 2. 1948 mající za účel „rozšířit a obrodit Národní frontu“ okomentoval David takto: „Zůstane navzdory hanbou, že legionářský generál přišel posílit ty, kteří připravovali pád masarykovské demokracie.“ J. DAVID, *Vzpomínky na deset let po Mnichovu*, s. 411.
- 22 Starý prvorepublikový politik Vavro Šrobár se stal po únoru 1948 ve svých 81 letech překvapivě ministrem pro sjednocení zákonů ve vládě Klementa Gottwalda (do června 1948); stejnou funkci pak zastával ve vládě Antonína Zápotockého až do své smrti v prosinci 1950.



a soudil, že přes všechny ukrutnosti a nespravedlnosti komunistického režimu se ukáže, že skutečný socialismus, respektující ovšem zároveň demokracii, je tou správnou cestou pro budoucí generace.<sup>23</sup>

Na závěr můžeme konstatovat, že paměti Josefa Davida, které jsme se na tomto malém prostoru pokusili charakterizovat, představují zajímavé svědectví z různých prostředí československého válečného exilu, která autor dokázal díky své pozoruhodné anabázi v letech 1939–1945 (Jugoslávie, Blízký východ, Londýn, Moskva) obsáhnout. Zároveň je to svého druhu i generační výpověď československého „ruského“ legionáře a posléze vrcholného legionářského funkcionáře, levicového politika a dlouholetého poslance Národního shromáždění o tom, jak mnozí lidé z jeho politického a ideového okruhu vnímali první republiku, politické stranictví, socialismus, demokracii, její ústup a pád ve třicátých letech, a jak prožívali dobu druhé světové války a další dějinné zvraty, kterými Československo a celá Evropa prošly v první polovině 20. století.

#### RÉSUMÉ:

This article briefly portrays the life story, political activities, opinions and attitudes of the Czech National Socialist politician and journalist Josef (Jóža) David (1884–1968) in various stages and peripeteias of Czech history of the first half of the 20<sup>th</sup> century. It depicts him as one of the leaders of the Czech National Social movement combining Czech nationalism with democracy and reform socialism, political representatives of the Czechoslovak legions in Russia and later in the homeland, foreign resistance figures during the Second World War and leading democratic politicians in the period 1945–1948. At the same time, it analyses the second part of his extensive, as yet unpublished memoirs covering the key and dramatic period of 1938–1948 with overlap into the first half of the 1950s, which is currently being prepared for a critical edition and can be considered a valuable resource for modern Czech history, especially for the history of the Czech National Social (Socialist) Party, the Czechoslovak resistance during the Second World War, the life of the Czechoslovak exile community in London, post-war development and the coup of February 1948.

**PhDr. Josef Tomeš, Ph.D.**, je vědeckým pracovníkem Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i. Zabývá se novodobými českými politickými dějinami a biografickou encyklopedistikou (tomes@mua.cas.cz).

**Mgr. Richard Vašek, Ph.D.**, je vědeckým pracovníkem Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i. Zabývá se působením T. G. Masaryka a E. Beneše v úřadě prezidenta republiky a publicistikou T. G. Masaryka po roce 1918 (vasek@mua.cas.cz).

23 V závěru svých vzpomínek Josef David formuloval své vyznání: „Pevně věřím, že se navrátí opět doba svobody, v níž člověk bude plně člověkem, kdy nebude útisku ani materiálního, ani duchovního, kdy se uplatní všechny požadavky pravého socialismu. Snad bylo třeba i této zlé doby, aby se odhrnuly plevy od zrna, a aby všichni pocítili, že ne slova, ale skutky jsou tím, co ukazuje pravou tvářnost politických programů. Že štěstí nevzejde bezohledným plněním abstraktních hesel, ale vzájemným, opravdu demokratickým dorozumíváním a spoluprací. Nesmí se zapomínat, že demokracie je také úcta člověka ke člověku, je také láska.“ Viz J. DAVID, *Vzpomínky na deset let po Mnichovu*, s. 511.